

SOSYAL İNCELEME RAPORLARINDA CEZA SORUMLULUĞU DEĞERLENDİRMESİ

CRIMINAL LIABILITY ASSESSMENT IN SOCIAL INQUIRY REPORTS

Dr. Öğr. Üyesi. Derya KAYMA

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Kırkağaç Meslek Yüksek Okulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, Manisa/Türkiye.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7014-8631>

Dr. Öğr. Üyesi. Aysin ÇETİNKAYA BÜYÜKBODUR

Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Muş/Türkiye.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8042-4174>

ÖZET

Son yıllarda dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çocuk suçluluğu kavramı oldukça önem kazanmıştır. Çocukların suça sürüklenmesinde etkili olan nedenlerin araştırılarak önleyici hizmetlerin geliştirilmesinin yanı sıra suça sürüklenmiş ve ceza adalet sistemi ile karşı karşıya kalmış çocuklar için çocuk dostu adaletin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi söz konusu olmuştur. Çocuk dostu adalet kapsamında 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile çocukların suça sürüklenme nedenlerinin “çocuğun içinde bulunduğu çevre içinde” değerlendirilmesi sağlamak amacıyla suça sürüklenen çocuklar hakkında Sosyal İnceleme Raporu hazırlanmaktadır. Sosyal inceleme raporlarıyla çocuğun bireysel özellikleri ile birlikte içinde bulunduğu tüm sistemlerle etkileşimi incelenmekte, çocuğun güçlü yönleri ile birlikte sağlıklı gelişimini olumsuz etkileyecek riskler belirlenmekte, bu risklere yönelik önleyici ve tedavi edici müdahale planları hazırlanarak çocukların sağlıklı gelişimlerinin sağlanması ve sürdürülebilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda suç davranışının tekrarının önlenmesine yönelik etkili bir unsur olan sosyal inceleme raporları hukuki sitem içerisinde ayrıca çocuğun ceza sorumluluğunun değerlendirilmesi için de önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada çocukların ceza sorumluluğu kavramı ulusal ve uluslararası mevzuat kapsamında incelenmiş olup, sosyal hizmet uzmanlarının hazırladıkları sosyal inceleme raporlarındaki ceza sorumluluğu değerlendirmesine katkı sunulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adli Sosyal Hizmet, Çocuk Suçluluğu, Ceza Sorumluluğu, Sosyal İnceleme Raporu

ABSTRACT

In recent years the concept of the world as well as juvenile delinquency in Turkey has gained importance. In addition to developing preventive services by investigating the reasons that are effective in dragging children into crime, child friendly justice has been developed and strengthened for children who have been dragged into crime and faced with the criminal justice system. Within the scope of child-friendly justice, the Child Protection Law No. 5395 prepares a Social Inquiry Report on children who are dragged into crime in order to provide an assessment of the reasons for children 'drifting to crime " child in the environment". With the social inquiry reports, the individual characteristics of the child and its interaction with all systems are examined, the risks that will negatively affect the healthy development of the child along with the strengths of the child are identified, and it is aimed to ensure the healthy development and sustainability of the children by preparing preventive and therapeutic intervention plans. In this study, the concept of criminal responsibility of children was examined within the scope of national and international legislation, and it was aimed to contribute to the evaluation of criminal responsibility in the social inquiry reports prepared by social workers.

Key Words: Forensic Social Work, Criminal Liability, Juvenile Delinquency, Social Inquiry Report

1. GİRİŞ

Çocuk haklarını odak alan en genel uluslararası düzenlemelerden biri olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS, Md. 1)'ne göre 18 yaşını tamamlamamış her birey çocuk olarak kabul edilmektedir. Ulusal düzenlemelerden biri olan Türk Ceza Kanunu'nda (TCK Md. 6) benzer bir tanımlama bulunmaktadır. Türkiye'deki çocuk odaklı en önemli hukuki düzenlemelerden biri olan Çocuk Koruma Kanunu'na (ÇKK, Md. 3/a) göre; çocuk daha erken yaşta ergin olsa bile 18 yaşını doldurmamış kişi olarak belirtilmektedir.

Çocukluk henüz bilişsel, fiziksel ve psikososyal gelişimin tamamlanmamış; sosyal gelişim için rol ve sorumluluk bilincinin tam olarak gelişmediği; bir yetişkinin bakım, denetim ve rehberliğine ihtiyaç duyulan bir dönemi ifade etmektedir. Gelişimsel büyümenin tamamlanmamasından dolayı bu yaş döneminde bireyler suça yönelim açısından birtakım riskler ile karşı karşıya kalabilmektedirler. ÇKK (Md. 3/a-2)'nuna göre "Kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbiri uygulanan çocuk" suça sürüklenen çocuk olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası hukukta suça sürüklenmiş olan çocukların yargılanmasına yönelik temel kurallar belirtilmektedir. Birleşmiş Milletler çocuk adalet sistemine dair asgari standartlar ve kuralları içeren Beijing Kuralları'nda (1985) çocuklar hakkında adli birimlerin karar vermeden önce çocuğun geçmiş ve içinde bulunduğu yaşam koşullarının, suçun oluşumundaki şartların araştırılmasının gerekli olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle uluslararası ve ulusal mevzuatta "suçlu çocuk" yerine "suça itilen veya "sürüklenen çocuk" ilkesi benimsenmektedir. Beijing Kuralları'nda belirtilen bu gerekliliğin çocuğun suça sürüklenmesindeki temel risklerin belirlenerek gerekli koruyucu ve tedavi edici hizmetlerin geliştirilmesi gibi çocukların ceza sorumluluklarının da değerlendirilmesinin öneminden kaynaklandığı da söylenebilir.

Yetişkinlerde olduğu gibi çocuklarda da suç davranışının cezalandırılabilmesi için çocuğun gerçekleştirdiği edimin hukuki anlam ve sonuçlarını kavraması bir başka ifade ile fiil ehliyetinin bulunması, suç davranışını bilerek ve isteyerek sergilemiş olması ayrıca suç davranışının olası sonuçlarının farkında olması gerekmektedir (Biçer ve ark., 2009, s.129). Bu kapsamda ceza sorumluluğu veya ceza ehliyeti kavramı karşımıza çıkmaktadır. Buna göre; ceza sorumluluğu suçun hukuksal anlamının ve sonuçlarının farkında olunması, bu doğrultuda davranışları yönlendirebilme yeteneğinin gelişmiş olması olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda çalışmada çocukların ceza sorumluluğu kavramı ulusal ve uluslararası mevzuat çerçevesinde incelenmiş olup, sosyal inceleme raporlarında ceza sorumluluğu değerlendirmesinde dikkat edilmesi gerekli olan hususlara katkı sunulması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

2. CEZA SORUMLULUĞUNUN MEVZUATTAKİ YERİ

Ceza yargılamasında psikososyal, fiziksel ve bilişsel gelişimi devam eden çocukların ceza sorumluluğu yetişkinlerden farklı ele alınmakta ve yasal yaş sınırları çocukların gelişim dönemlerine göre düzenlenmektedir. Yasal yaş sınırı İngiltere, Galler, Amerika Birleşik Devletleri (ABD- Colorado) ve Avustralya gibi ülkelerde 10 yaş; Fransa, ABD (New York) ve Cezayir gibi ülkelerde 13 yaş; Almanya, İtalya, İspanya, Rusya Japonya ve Çin gibi ülkelerde 14 yaş; Danimarka, Finlandiya ve İsveç gibi ülkelerde 15 yaş; Polonya, Portekiz ve Arjantin gibi ülkelerde 16; Belçika, Kolombiya, Lüksemburg gibi ülkelerde 18 yaş (Yenisey, 2007, s. 1; Aydoğdu, Askay ve Kırçıl, 2017, s. 16) olarak belirlenirken Suriye, Sudan, Pakistan, Lübnan, ABD (Oklahoma) gibi ülkelerde de en düşük yaş sınırı 7 yaş olarak belirlenmektedir (Polat, 2004, s.194). Türkiye'de suça sürüklenen çocukların ceza sorumluluğunun değerlendirilmesi kapsamında TCK'nın 31/1. maddesinde yaş sınırı 12 olarak belirlenmiştir. Buna göre suçun işlendiği tarihte 12 yaşını doldurmamış çocukların herhangi bir incelemeye gerek duyulmaksızın ceza sorumluluğunun bulunmadığı kabul edilmekte, çocuklar hakkında cezai işlem yapılmaması ve haklarında kovuşturma yapılmadan çocuklara özgü güvenlik tedbirlerinin uygulanması söz konusu olmaktadır. 12-18 yaş grubunda olan çocuklara yönelik olarak TCK'nda farklı düzenlemeler bulunmaktadır. Farklı düzenlemenin temel nedeni çocukların gelişimsel özelliklerinin yaş gruplarında farklı olmasının ceza hukukunda da kabul edilmesidir. Bu nedenle suça yöneldiği sırada 12 yaşını doldurmuş ancak 15 yaşını doldurmamış olan 12-14 yaş arasındaki çocukların sergilemiş olduğu davranışın hukuki anlamını ve sonuçlarını algılayıp algılamadığı ve davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişip gelişmediğinin araştırılarak ceza sorumluluğunun değerlendirilmesi (TCK, Md. 31/2) söz konusu olmaktadır. Ceza sorumluluğunun bulunması durumunda çocuğa yönelik ceza indirim söz konusu olurken, ceza sorumluluğunun bulunmaması durumunda da çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanmaktadır. Bu

nedenle 12-14 yaşlarında suça sürüklenmiş çocukların ceza sorumluluğunun değerlendirilmesi için gerekli incelemenin yapılması zorunluluk arz etmektedir. TCK'nın 31/3. Maddesine göre 15 yaşını doldurmuş ancak 18 yaşını doldurmamış ve 15-17 yaşlarındaki çocukların ceza sorumluluğunun bulunduğu kabul edilmektedir. Ancak adli birimler tarafından gerekli görülmesi durumunda bu yaş grubundaki çocukların ceza sorumluluğunun incelenmesi istenebilmektedir. Engel durumu nedeniyle soyut düşünme becerisi yaşlılarından farklı olanlar ile işitme engelliler için de TCK'nın 33. Maddesinde ayrı düzenleme yapılmıştır. Buna göre 15 yaşını doldurmamış çocukların ceza sorumluluğunun bulunmadığı kabul edilmekte, 15 yaşını doldurmuş ancak 18 yaşını doldurmamış çocukların ceza sorumluluğunun incelenmesinin gerekli olduğu belirtilmekte, 18 yaşını doldurmuş ancak 21 yaşını doldurmamış olan bireylerin ise ceza sorumluluğunun incelenmesi hakim veya savcı takdirine bırakılmaktadır.

Ulusal ve uluslararası mevzuatta çocuk 18 yaşını tamamlamamış birey olarak belirtilmiş olmasına karşın hukuksal düzlemde ceza sorumluluğu açısından ikili yaş ayrımına gidildiği görülmektedir. Çocuk kavramına bakıldığında halen gelişimsel süreci devam eden ve bir yetişkin bakım ve gözetimine ihtiyaç duyan birey akla gelmektedir. Bu kapsamda gelişimsel yönden büyümeye devam eden çocuğun ceza sorumluluğunun gelişip gelişmediği veya ne düzeyde geliştiği tartışılması gereken önemli bir unsurdur.

Ceza sorumluluğunun incelenmesi için çocuk adalet sisteminde iki yol izlenmektedir. Bunlardan ilki adli tıp uzmanlarının, nörologların veya çocuk psikiyatristlerinin incelemesi, ikincisi ise sosyal inceleme raporudur. Biçer, Tırtıl, Kurtaş ve Aker ceza sorumluluğu değerlendirmesinde çocuğun neden suç davranışı sergilediğinin, çocuğun bu davranışının farkında olup olmadığının, aynı davranışı sergileyen akranlarına veya yetişkinlere direnç gösterme becerisinin bulunup bulunmadığının, sergilediği davranışın anlam ve sonuçlarını algılayıp algılamadığının, ayrıca çocuğun yaşı, eğitim düzeyi, aile bilgileri, sosyoekonomik durumu, davranışı sergilediğinde içinde bulunduğu koşullar, çocuğa yüklenmiş olan değerler ve duygusal yükler gibi temel bilgilerin araştırılmasının gerekli olduğunu belirtmektedir (2011, s.247). Söz konusu araştırmanın ilk aşamasında sosyal inceleme raporu hazırlanmasının gerekli olduğu belirtilmekle birlikte ikinci aşamada adli tıp uzmanı, nörolog ve psikiyatristlerce sadece zihinsel ve fiziksel gelişim özelliklerinin değil çocukluk çağı ruhsal bozukluklar, soyut düşünme gelişimi ve çocuğun hukuki sorunları özgül değerlendirme becerisi açısından incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Biçer, Tırtıl, Kurtaş ve Aker, 2011, s.247).

2.1 Sosyal İnceleme Raporu

Sosyal inceleme raporu müracaatçıların psikososyal özellikleri ile geçmiş yaşantılarından elde edilen bilgileri kapsayan, buldukları fiziksel ve sosyal çevre ile etkileşimlerinin incelenmesi ile gelecekle ilgili bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılan mesleki bir rapordur (Sheafor ve Horejsi, 2014, s.278). Çocuk adalet sisteminde hazırlanan sosyal inceleme raporu ise çocuğun psikososyal açıdan incelenmesini ve değerlendirmesini kapsayan çocuk için mesleki müdahaleleri içeren sosyolegal belgelerdir (Uluğtekin, 2004, s. 88- 95) Adli sistemdeki sosyal inceleme raporlarının temel amacı suça sürüklenmiş olan çocukların biyopsikososyal açıdan gelişimlerini destekleyen en uygun kararların alınmasına destek olmak (Sosyal Çalışma Görevlileri Eğitim El Kitabı, 2013, s.286-288) kısacası çocuğun yüksek yararı doğrultusunda adli makamların kararlarına ışık tutabilmektedir.

Sosyal inceleme raporunun kuramsal temeli sosyal hizmet, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, antropoloji, kriminoloji gibi birçok farklı disiplinlerin kuramsal temeline dayanan eklektik bir yapıdadır. Sosyal inceleme raporlarının en önemli karakteristik özelliği sistem kuramı, ekolojik yaklaşım ve güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde oluşturulmasıdır. Sistem kuramına göre her birey bir sistemdir, her sistemin bir sınırı vardır ve dengede kalma gereksinimi bulunmaktadır ve her sistem doğrudan veya dolaylı olarak diğer sistemlerle etkileşim halindedir (Teater, 2015, s. 30-32). Suça sürüklenen çocuk odaklı bakıldığında çocukların başta aile olmak üzere akran, okul, iş, toplum, toplumsal kurumlar, medya gibi birçok sistem ile etkileşimi bulunmaktadır. Etkileşim halinde olunan sistemlerde sağlıklı yapıların bulunması çocuğun suça sürüklenmesine neden olabilir. Çoklu sistem değerlendirmesi ile çocukların suça sürüklenmesindeki temel risk etmenleri ile birlikte müdahale planına hangi sistemlerin dahil edileceği belirlenebilmektedir.

Ekolojik yaklaşıma göre çocuk çevresi içinde birey olarak ele alınarak çocuk hem içsel hem de dışsal sistemleri ile değerlendirilir (Teater, 2015, s. 33-37). Bu nedenle çocuğun bulunduğu sosyal çevre içinde değerlendirilerek yaşam koşullarının bilinmesi oldukça önemlidir. Her iki yaklaşımda sorunların görülmesini sağlarken aynı zamanda müracaatçının etkileşim halinde olduğu çevrede yer alan güçlerin ve kaynakların fark edilmesini sağlaması bakımından güçler perspektifi ve güçlendirme yaklaşımı ile

uyumludur. Güçler perspektifi, müracaatçıların çevre ile etkileşimlerinden kaynaklanan sorun ve eksiklikleri göz önünde bulundurarak müracaatçının güçlü yanlarının ve kaynaklarının belirlenmesi ve bu güçlü yanların sorunların çözülmesinde etkin bir faktör olarak değerlendirilmesini içerir (Teater, 2015, s. 57). Bu bağlamda sosyal inceleme raporlarında çocukların içsel güçleri (sorunlar ile baş etme becerisi ve motivasyonu, stresle baş etme becerisi gibi) ile birlikte dışsal güçlerinin (sosyal destek sistemleri, sahip olunan sosyoekonomik yeterlilikler, hizmetlere ulaşılabilirlik gibi) değerlendirilmesi ve güçlü yanların harekete geçirilmesine yönelik müdahale planlarının hazırlanması gerekmektedir.

Sosyal inceleme raporu hazırlama sürecinde görüşme, gözlem, sosyal inceleme (ev, okul, iş yeri, kurum ziyaretleri gibi) gibi birçok farklı teknik uygulanabilmektedir. Çocuk adalet sisteminde sosyal inceleme raporu çocuğun bir birey olarak değerlendirmesinin yanı sıra çevresi içinde ele alınmasını gerektirmektedir. Adli ortamda yapılan görüşmeler çocuğun bireysel özelliklerine ilişkin bilgi edinmede ve çocuğun etkileşim halinde olduğu diğer sistemlerle olan ilişkilerine dair veri toplamada önemli tekniklerden birini oluşturmaktadır. Ancak suça sürüklenen çocuğun bulunduğu sosyal çevre ile birlikte değerlendirmesi için sosyal inceleme yapılması gerekmektedir. Bu nedenle sosyal inceleme, rapor hazırlama sürecinde en önemli tekniklerden biridir. Çetinkaya-Büyükbodur sosyal incelemeyi müracaatçı-çevre etkileşiminin analizini içeren, müracaatçıların diğer sistemlerle etkileşimden kaynaklı sorunlarının belirlenmesini sağlayan, müdahale önermelerine dönük bütüncül bir sosyal hizmet etkinliği olarak tanımlamaktadır (2019, s. 36). Uluğtekin sosyal incelemenin çocuğun bireysel özellikleri ile birlikte aile, akran, iş ve okul yaşamı ve diğer kurumlarla birlikte bulunduğu sosyal çevrede olan etkileşimine yönelik önemli bilgilerin toplanabilmesi için yapıldığını belirtmektedir (2004, s. 53). Dolayısıyla adli sistemde hazırlanan sosyal inceleme raporu; görüşme, gözlem, sosyal inceleme gibi farklı yöntem ve tekniklerle; çocuğun etkileşim halinde olduğu tüm sistemlerle olan ilişkisini inceleyerek ve çocuğu içinde bulunduğu sosyal çevre koşullarıyla değerlendirerek suça sürüklenmedeki temel risk etkenlerini ve güçlü yönleri belirleyen, çocuğun tekrar suça sürüklenmemesi ve sağlıklı biopsikososyal gelişiminin sağlanması için olası müdahaleleri planlayan, çocuğun sergilemiş olduğu suç davranışına ilişkin ceza sorumluluğunun bulunup bulunmadığına ilişkin adli birimlere bakış açısı sunan sosyolegal belgelerdir.

Sosyal inceleme raporları müracaatçı sisteminin özelliğine göre farklı bölümlerden oluşabilmektedir. Çocuk adalet sisteminde hazırlanan sosyal inceleme raporları;

- ✓ Dosyaya ve çocuğa ilişkin olarak formel bilgiler: Mahkeme, çocuğun adı, uyuğu, TC Kimlik numarası, doğum tarihi, olay tarihinde yaşı, suç, suç tarihi
- ✓ Suç olayına ilişkin bilgiler: İddia edilen suç olayının zamanı, olayın niteliği ve olaya dahil olan diğer kişiler
- ✓ Yaşam koşulları ve sosyal çevresine ilişkin bilgiler: Ailenin yaşam koşulları, çalışma ve eğitim durumu, aile içi iletişim, ailede suç geçmişi, içinde bulunulan sosyal çevre, maddi durum, etkileşim halinde olunan sistemler, güçlü yönler
- ✓ Sağlık durumuna ilişkin bilgiler: Çocuğun ve aile bireylerinin fiziksel ve ruhsal sağlık, bağımlılık ve engellilik durumu
- ✓ Eğitim durumuna ilişkin bilgiler: Mezuniyet, okula devamlılık, yeterlilikler, boş zaman etkinlikleri, gelecek planları, iş durumu, ilgi alanları
- ✓ Kişisel özelliklere ilişkin bilgiler: Gelişimsel özellikler, kişisel beceriler, iletişim becerisi, davranış ve tutumlar
- ✓ Anlama kapasitesine ilişkin bilgiler: Suç davranışının doğasını ve ciddiyetini, sonuçlarını, mahkeme usul ve süreçlerini anlama, suç geçmişi, suç davranışına yönelik tutumu ve yönelimi ve adli raporlar
- ✓ Değerlendirme: Suç davranışının nedeni, suça sürükleyen faktörler, suç öyküsü, tekrar suça sürüklenme riski, zarar verme riski
- ✓ Sonuç ve öneriler: Müdahale planı ve tedbirlerden oluşmaktadır.

2.2 Sosyal İnceleme Raporlarında Ceza Sorumluluğu Nasıl Değerlendirilir?

5395 sayılı ÇKK'nun 35. Maddesinde de "*Sosyal inceleme raporu çocuğun işlediği fiilin hukuki anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin mahkeme tarafından takdirinde göz önünde bulundurulur*" olarak ifade edilmektedir.

Sosyal inceleme raporunun çocuğun anlama kapasitesine ilişkin bilgiler bölümünde ceza sorumluluğunun bulunup bulunmadığına yönelik temel bilgilerin verilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu bölümde suç teşkil eden davranışın doğasını ve ciddiyetini anlama, davranışının hukuki anlam ve sonuçlarını kavrama ve davranışlarını yönlendirebilme, mahkeme usul ve süreçlerini anlama gibi hususlara yer verilmektedir. Bu kapsamda raporda çocuğun anlama kapasitesine ilişkin olarak temel bilgiler şunlardır:

- ✓ Psikososyal, bilişsel ve ahlaki gelişimsel özellikleri.
- ✓ Akran baskısına direnme yeterliliği, suça yönlendirmelere direnç gösterme yeterliliği.
- ✓ İddia edilen suç davranışına ilişkin farkındalık.
- ✓ İddia edilen suç davranışını değerlendirme biçimi.
- ✓ Suç eyleminin gerçekleşmesindeki sorumluluğunu veya rolünü değerlendirme biçimi.
- ✓ Suç davranışının olası sonuçlarına ilişkin farkındalık.
- ✓ Mahkemenin usul ve sürecine yönelik farkındalık.
- ✓ Dosya kapsamında çocuğun ceza sorumluluğuna ilişkin raporların içeriği, raporlar ile uzman kanaati arasında farklılık ve benzerlikler.

2.3 Çocuğun Gelişimsel Özelliklerinin Ceza Sorumluluğu Açısından Değerlendirmesi

Ceza sorumluluğunun değerlendirilmesinde çocuğun bilişsel, ahlaki ve psikososyal ve gelişim özellikleri ile psikiyatrik öykünün incelenmesi ve değerlendirmesi gerekmektedir. Bunun için öncelikle çocuğun gebelik ve doğumundan başlayarak tüm gelişimsel sürecine ilişkin bilgiler alınmaktadır. Herhangi bir gelişim döneminde o dönemin gelişimsel kazanımlarının geç öğrenilmesi veya o dönemin becerilerinin kazanılamaması çocuğun gelişiminde gecikmenin veya gelişim geriliğinin bulunabileceğine ilişkin ipuçları verebilmektedir. Gelişimsel değerlendirmenin bir diğer yolu görüşme sürecinde gözlemlenen iletişim unsurlarıdır. Sorulan soruları anlama, yaşına uygun yanıtlar verme, soyut kavramları algılama ve ifade edebilme, göz kontağı kurabilme, sözsüz iletişimi ile sözlü iletişimin uyumu, yaşanan iletişim engelleri gibi gözlemler gelişimsel duruma ilişkin ipuçları verebilir. Edinilen gözlemler çocuktan ve etkileşim halinde olunan sistemlerden (aile, okul, akran, kurumlar gibi) alınan bilgiler ile dosya kapsamında bulunan raporlar ile karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılabilir.

Suçta sürüklenen çocukların bilişsel gelişiminin değerlendirmesinde soyut düşünme becerilerini kazanıp kazanmadığı incelenmektedir. Piaget'e göre soyut işlem dönemi 12 yaş ile başlamakta ve 13-14 yaş dönemine kadar gelişmektedir. Ceza sorumluluk yaşının da 12 yaş döneminde başladığı düşünüldüğünde çocuklardaki soyut işlem becerisinin kazanılmış olmasının ceza sorumluluğu açısından önemli olduğu söylenebilir. Somut dönemde çocuklar daha çok deneme-yanılma yöntemi kullanılırken (Santrock, 2012, s. 370-373), soyut düşünme becerisi kazanmış olan çocuk varsayımlar kurarak mantıksal sonuçlara ulaşabilir ve karmaşık problemler ile sistemli bir şekilde baş edebilir (Gander ve Gardiner, 1998, s. 422-430) Bu dönemde çocuk tımdengelsel akıl yürütme ile birlikte hipotetik düşünme becerisi kazanmaya başlar. Hipotetik düşünme ile çocuk geleceğe yönelik planlar yapabilir, bir davranışının veya kararının olası sonuçlarını görebilir ve muhakeme edebilir, olaylara alternatif açıklamalar ve çözümler getirebilir. Dolayısıyla soyut düşünme becerisi kazanmış bir çocuk sorun çözmeye hipotezler geliştirebilir ve en iyi hipotezi seçmede sistematik olarak düşünmeye sahiptir (Santrock, 2012, s. 370). Bu nedenle soyut düşünme becerisi kazanmamış olan bir çocuğun hipotetik düşünce ile "Eğer ben bu davranışı sergilersem sonra yargılanarak ceza alabilirim" gibi eğer-sonra bilişsel değerlendirmesi yapamaması sergilemiş olduğu davranışın hukuksal sonuçlarını ve anlamını bilmediğini düşündürebilmektedir. Soyut işlem döneminde kazanılması gereken bir diğer bilişsel beceri üst biliş becerisidir. Üstbilişte çocuğun içe bakışının olması, kendine ve duygularına farkındalık geliştirmesi beklenmektedir.¹⁷ Suça sürüklenen çocuk ile görüşmelerde suç davranışına ve bu davranıştaki sorumluluğuna veya rolüne yönelik düşünmeye sevk eden açık uçlu sorular çocuğun bilişsel gelişimine yönelik ipuçları verebilmektedir. Görüşmelerde "Daha önce benzer bir

durumla karşılaştın mı? O zaman nasıl çözüm yolu buldun? Şu anda aynı durumla karşılaşırsan ne yapmayı tercih ederdin? Belirttiğin gibi bir yol izleyeydin ne hissederdin? Yaşanan olayla ilgili olarak şu anda ne hissediyorsun? Başka çözüm yolları olabilir mi? En iyi çözüm yolu hangisi?" gibi sorularla çocuğun düşünsel süreçleri incelenebilir ve değerlendirilebilir.

Ceza sorumluluğu değerlendirmesinde ele alınması gereken gelişim özelliklerinden biri de ahlaki gelişimdir. Piaget çocuklarda kurallara uyumun özerk ahlak kazanımı ile olabileceğini belirtmektedir. Özerk ahlak seviyesinden önce ahlaki gerçeklik dönemindeki çocuk sergilediği davranışın nedenlerini bilmeden sadece cezadan kaçınmak için kurallara uyum sağlamakta ancak özerk ahlak seviyesinde bulunan bir çocuk kuralları içselleştirerek toplum önündeki konumu ve toplumsal vicdanı ile hareket etmektedir (Santrock, 2012, s. 319). Kohlberg ahlaki gelişimi gelenek öncesi, geleneksel ve gelenek sonrası düzey olmak üzere üç dönemde ele almıştır. Gelenek öncesi dönemde, Piaget' in ahlaki gerçeklik döneminde olduğu gibi, cezadan kaçınma amacıyla kurallara uyma bulunmaktadır. Geleneksel düzeyde ise çocuk hem kendi hem de toplum gözünde "iyi" olabilmek için kurallara uymaya çalışmaktadır. Son aşama olan gelenek sonrası düzeyde ise toplumsal adalet inancı ile kurallara içselleştirilmiş bir uyma davranışı bulunmakta¹⁶ kanunların geçerliliği muhakeme ederek, toplumsal sistemleri ve insan haklarını ne derecede savunabileceğini irdeleyerek evrensel insan haklarına yönelik ahlaki değerler geliştirir (Santrock, 2012, s. 320-323). Yapılan araştırmalar sosyoahlaki seviye düştükçe çocuklarda suç davranışının arttığını, suça sürüklenen çocukların büyük bir çoğunluğunun gelenek öncesi ahlaki gelişim özellikleri gösterdiğini (Palmer ve Hollin, 2001, s. 85-100), yaşlarına kadar gelenek sonrası düzeye geçilemediğini (Santrock, 2012, s. 321) göstermektedir. Bu nedenle suça sürüklenen çocukların ahlaki gelişiminin incelenmesi ve değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Çocukların ahlaki gelişimlerinde aile, akran ve kültür gibi etkili unsurlar bulunmaktadır. Bu nedenle yaşanan kültürün suça bakışı, aile bireylerinin suç davranışına ilişkin algısı, akran grubunda suçun nasıl içselleştirildiği, çocuğun ahlaki gelişimini değerlendirmede önemli ipuçları verebilmektedir. Dolayısıyla yapılan inceleme ve değerlendirmelerde çocuğun ve çevresinin suç geçmişinin, suç davranışına yönelik algının ve suça nasıl duygusal yüklemelerin yapıldığının göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Örneğin, sığınmacı bir çocuk kendi ülkesinde olduğu gibi Türkiye sokaklarında da bandrolsüz sigara satışı yapıldığını görünce maddi kazanç elde etmek için bandrolsüz sigara satışı yapmaya başlamıştır. Çocuk kendi kültüründe suç kabul edilmeyen ve ahlaki olarak uygun görülen bu davranışı sokaklarda görmesi nedeniyle ahlak dışı olarak değerlendirmeyerek normalleştirebilmektedir. Bu durumda çocuğun işlediği kaçakçılık suçunu algılama yeteneğinin ahlaki gelişimine ve kültürel aktarımına göre tartışılması söz konusu olabilmektedir.

Psikososyal gelişim özelliklerinin değerlendirilmesinde çocuğun kimlik gelişimi ile birlikte duygularını ve öfkelerini kontrol edebilme, davranışlarının sonuçlarını görebilme ve alabilme, risk değerlendirme, olası alternatifleri değerlendirebilme, gruptan bağımsız davranabilme, akran grubuna direnebilme gibi gelişimsel süreçler incelenmektedir. Kısacası çocuğun psikososyal olgunluğunun incelenmesi söz konusudur. Ergenlik dönemi özelliklerine bakıldığında ergenlerin yetişkinlere göre daha az psikososyal olgunluk düzeyinde bulunması nedeniyle daha fazla risk alma davranışı sergilediği, özellikle 21 yaş sonrasında kimlik gelişiminin oturması ile akılcı karar alma becerisinin anlamlı bir şekilde geliştiği (Cauffman ve Steinberg, 2000, s. 741-760); daha fazla risk alma davranışı sergileyen ergenlerin yaşanan olaylar ve durumlar karşısında sonuçların ve olası çözüm yollarının değerlendirilmesinde yetişkinlerden daha yetersiz oldukları (Bonnie ve Cauffman, 2001, s. 257-273) bilinmektedir. Dolayısıyla suça sürüklenen çocukların psikososyal olgunlaşma düzeylerinin incelenmesinde çocuğun aile, akran, okul ile kurmuş olduğu ilişkilerin, iletişimin ve yaşamsal olayların incelenmesi gerekmektedir. Özellikle çocuğun etkileşim halinde olduğu akran grubunu tanıyabilmek, çocuğun akran grubu içerisindeki konumunu anlayabilmek, akran grubu normlarına karşı çocuğun duruşunu görebilmek suça sürüklenme risklerinin değerlendirilmesi açısından olduğu kadar çocuğun psikososyal olgunluğunun değerlendirmesi için de önemlidir.

Suçta sürüklenen çocukların psikiyatrik öyküsünün alınması ruh sağlığı problemlerinin belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle çocuğun etkileşim halinde olduğu sistemlerle (aile, akran, öğretmen..vs) görüşmelerde psikiyatrik öyküye ilişkin bilgi toplanması, gerektiğinde sağlık kurumları ile iletişim kurularak çocuğa ait raporlara, kayıtlara ulaşılması ceza sorumluluğunun değerlendirilmesi açısından gereklidir. Literatüre bakıldığında suça sürüklenen çocuklarda davranım bozuklukları, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, mental retardasyon (Akyüz ve ark., 2000; Isir ve ark., 2007; Altun ve ark., 2016; Çakaloz ve ark., 2016; Aydoğdu ve ark., 2017; Güler ve ark., 2018); otizm (Altun ve ark., 2016) depresyon (Akyüz ve ark., 2000; Altun ve ark., 2016) ve anksiyete bozuklukları (Güler ve ark.,

2018) en sık görülen ruh sağlığı problemleridir. Ceza sorumluluğu değerlendirmelerinde ruh sağlığı problemlerinin bulunması ceza sorumluluğunun bulunmadığına veya ruh sağlığı problemlerinin bulunmaması ceza sorumluluğunun bulunduğu anlamına gelmemektedir. Bu nedenle değerlendirmede temel olan ruh sağlığı sorunu bulunmayan çocuğun suç davranışını ve sonuçlarını anlama, davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişip gelişmediğinin incelenmesi olduğu gibi ruh sağlığı sorunu bulunması durumunda da var olan patolojinin suç davranışını ve sonuçlarını anlama, davranışlarını yönlendirme yeteneğini ne derece etkilediğinin incelenmesidir. Suça sürüklenen çocuklarda ceza sorumluluğunu inceleyen araştırmalara bakıldığında ruhsal hastalığı olmayan suça sürüklenen çocukların büyük bir çoğunluğunun ceza sorumluluğunun olmayabileceği (Altun ve ark., 2016, s. 199-203), ruhsal sağlık problemleri olanların da ceza sorumluluğunun bulunabileceği (Güler ve ark., 2018, s. 43-45) belirtilmektedir. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanlarının inceleme ve değerlendirmelerinde psikiyatrik öyküye dair bilgilere ulaşarak var olan ruh sağlığı problemlerinin çocuğun suç davranışını ve sonuçlarını anlama, davranışlarını yönlendirme yeteneğini nasıl etkilediğini değerlendirmesi, gerektiğinde de adli psikiyatrik değerlendirme için öneriler sunması beklenmektedir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Adli sosyal hizmet alanında sosyal inceleme raporlarının hazırlanmasındaki temel amaç çocuğu “çevresi içinde bir birey” yaklaşımı çerçevesinde ele alarak suç davranışına yol açan risklerin belirlenerek suça yönelime karşı çocukları koruyucu, suçu önleyici ve rehabilite edici müdahaleler geliştirilmesini sağlayacak bilgilere ulaşılmasıdır. Raporların ana odağı çocuğun üstün yararı ilkesi ile çocuğun sağlıklı gelişiminin sağlanması ve sürdürülmesidir. Sosyal inceleme raporları, çocuk adalet sisteminde çocuğun ceza sorumluluğunun değerlendirilebilmesi amacıyla adli yargı birimleri içinde kolaylaştırıcı bir araçtır. Ayrıca sosyal inceleme raporları suça sürüklenen çocukların gelişimsel özellikleri ile birlikte incelenmesini, yaşam koşullarının belirlenmesini, çocuğun suçu ve sonuçlarını anlama ve davranışlarını yönlendirebilme yeterliliğine ilişkin kanıta dayalı bilgilere ulaşılmasını sağlayarak adli yargı birimlerine ışık tutmaktadır. Sosyal inceleme raporlarında ceza sorumluluğunun değerlendirilmesinde çocukların bilişsel, ahlaki, psikososyal gelişim özellikleri ile birlikte psikiyatrik öyküsü birlikte ele alınmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları raporlarında çocuğun gelişimsel özellikleri ile çocuğun suçu ve suçun sonuçlarını algılama, davranışlarını yönlendirme yeteneğinin gelişimine ilişkin mesleki değerlendirmelerde bulunmaktadır. Böylelikle sosyal inceleme raporları çocuk adalet sistemi içinde çocuk odaklı ve çocuk dostu adaletin sağlanmasına önemli katkı sunmaktadır.

Ceza sorumluluğu değerlendirmesinde ele alınan psikososyal gelişimdeki kimlik gelişiminin 21 yaş ve sonrasında, bilişsel gelişimde soyut düşünme becerisinin 13-14 yaş sonrasında, gelenek sonrası düzeyin ise 20-22 yaş sonrasında ortaya çıktığı göz önüne alındığında çocukların ceza sorumluluğunda önemli kriterler olan gelişimsel büyümenin devam eden bir süreç olduğu görülmektedir. Bu durum çocuk adalet sisteminde bulunan 12 ile 18 yaş aralığında olan çocukların suç davranışını sergilerken suç davranışını anlama, muhakeme etme ve yönlendirme yeteneklerinin tam olarak gelişmediğini göstermektedir. Bu kapsamda çocukların ceza sorumluluğuna yönelik ulusal mevzuatlarda yeni düzenlemeler yapılmasının, çocukların suç davranışı sergilemesi durumunda cezalandırma yerine rehabilitasyonunun sağlanarak sağlıklı gelişimlerinin sağlanmasının "çocuğun yüksek yararı ilkesi" gereğince önemli olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akyüz, G., Yücel Beyaztaş, F., Kuğu, N., Analan, E. ve Doğan, O. (2000). “Suç İşledikleri İddiası İle Muayeneye Gönderilen Çocuk ve Ergenlerde Sosyodemografik ve Klinik Özelliklerin Değerlendirilmesi”, Adli Tıp Bülteni,5(2), 70-75.

Altun, H., Şahin, N., Fındıklı, E. ve Sınır, H. (2006). “Suça Sürüklenen Çocukların Suç Tipleri, Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri”, Adli Tıp Dergisi, 30(3), 196-204.

Aydoğdu, H.İ., Askay, M., Kırıcıl, G.S. ve Özer, E. (2017). “Çocuklarda Ceza Sorumluluğunun Değerlendirilmesi”, Klinik Tıp Aile Hekimliği Dergisi, 9(4), 15-18.

Biçer, Ü., Tırtıl, L., Kurtaş, Ö. ve Aker, T. (2009). “Adli Psikiyatri”, Klinik Gelişim Dergisi, 22 (Özel Sayı),126-132.

Biçer, Ü., Tırtıl, L., Kurtaş, Ö. ve Aker, T. (2011). Adli Psikiyatri. Sermet Koç ve Muhammet Can (ed.), Birinci Basamakta Adli Tıp içinde (s.243-252). Tabipler Odası Yayınları, İstanbul.

- Birleşmiş Milletler, Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Birleşmiş Milletler Standart Beijing (Pekin) Kuralları, 29 Kasım 1985 tarih ve 40/33 sayılı karar.
- Birleşmiş Milletler, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, T.C. Resmi Gazete, sayı: 22184, 27 Ocak 1995.
- Bonnie, L. ve Cauffman, E. (2001). "Costs and Benefits of A Decision: Decision-Making Competence In Adolescents and Adults", *Applied Developmental Psychology*, 22, 257-73.
- Cauffman, E. ve Steinberg, L. (2000). "(Im)maturity of Judgment in Adolescence: Why Adolescents May Be Less Culpable Than Adults?", *Behavioral Sciences and the Law*, 18, 741-60.
- Çakaloz, B., Ünlü, G., Aktaş Terzioğlu, M., Kapubağlı, N. ve Tekkanat, Ç. (2016). "Çocuklardaki Suç Davranışının Sosyodemografik ve Zeki Özellikleri İle İlişkisi", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(5), 411-418.
- Çetinkaya Büyükbodur, A. (2019). "İntihar Girişimleri ve Retrespaktif Sosyal İnceleme", *Journal of Social Work*, 3(1), 28-46.
- Çocuk Koruma Kanunu, T.C. Resmi Gazete, sayı: 25876, 15 Temmuz 2005.
- Gander, M.J. ve Gardiner, H.W. (1998). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*. Bekir Onur (çev. ed.). 3. Baskı. İmge Kitabevi ve Yayıncılık, Ankara.
- Güler, G., Sungun, M.A. ve Kütük MÖ. (2018). "Suça Sürüklenen Çocukların Sosyodemografik ve Klinik Özelliklerinin Değerlendirilmesi", *Adli Tıp Bülteni*, 23(1), 39-46.
- Isir, A.B., Tokdemir, M., Küçükler, H. ve Dulger H.E. (2007). "Role of Family Factors In Adolescent Delinquency In An Elazığ:Tur-key Deformatory", *J Forensic Sci*, 52(1), 125-127.
- Palmer, E.J. ve Hollin, C.R. (2001). "Sociomoral Reasoning Perceptions of Parenting and Self-Reported Relinquency in Adolescents", *Applied Cognitive Psychology*. 15(1), 85-100.
- Polat, O. (2004). *Kriminoloji ve Kriminalistik Üzerine Notlar*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Santrock, J.W. (2012). *Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim Psikolojisi*. Galip Yüksel (çev. ed.). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Sheafor, B.W. ve Horejsi, C.J. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulamaları: Temel Teknikler ve İlkeler*. Durdu Baran Çiftçi (ed). Nika Yayınevi, Ankara.
- Sosyal Çalışma Görevlileri Eğitim El Kitabı*. (2013). Emrah Kırımsoy, Hakan Acar, Handan Yokuş Sevik, Hatice Kaynak, Murat Aydın, Şahin Antakyalıoğlu, Uğur Özdemir, Yeşim Mutlu ve Yüksel Baykara Acar (ed.). Ankara: Çocuklar İçin Adalet Projesi, Adalet Bakanlığı, ASPB, HSYK, TAA, UNICEFF.
- Steinberg, L. (2007). *Ergenlik*. Figen Çok (çev. ed.). İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Teater, B. (2014). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri*. Abdullah Karatay (çev. ed.). Nika Yayınevi, Ankara.
- Türk Ceza Kanunu, T. C. Resmi Gazete, Sayı: 25611, 12 Ekim 2004.
- Uluğtekin, S. (2004). *Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları*. Türkiye Barolar Birliği, Ankara.
- Yenisey, F. (2007). *Mukayeseli Hukuk Açısından Ceza Sorumluluğu Yaşı ve Alternatif Yaptırımlar*. UNICEF, Ankara.